

Мироненко Анастасія Сергіївна,
студентка IV курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти (групи УМЛ6-1-22-4.0д.)
спеціальності 035 Філологія
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

С.В. Жигун, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

ГЕНДЕРНІ РОЛІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ У ПОВІСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ «СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ»

У статті проаналізовано художнє відображення гендерних ролей і ідеологічних моделей у повісті Олени Звичайної «Селянська санаторія». Досліджено механізми конструювання жіночих і чоловічих образів через призму протистояння між українським націоналізмом та радянською ідеологією. Особливу увагу приділено аналізу засобів творення персонажів (зовнішність, мова, практики бажання) та їхньому зв'язку з авторською ідеологічною позицією. Виявлено бінарну опозицію між традиційними українськими цінностями та радянською моделлю «нової жінки», що визначає систему оцінок у творі.

Ключові слова: Олена Звичайна, «Селянська санаторія», гендерні ролі, ідеологія, жіночі образи, маскуліність, проза української діаспори.

Постановка проблеми. Проза української діаспори 1940–1950-х років залишається недостатньо дослідженою в контексті гендерних студій, хоча саме в цей період відбувалася активна рефлексія радянського досвіду соціальної інженерії та трансформації традиційних ролей. Повість Олени Звичайної «Селянська санаторія» (1952) є показовим прикладом художнього осмислення конфлікту між радянською емансипаційною риторикою та українськими традиційними цінностями, що робить її аналіз актуальним для сучасної філологічної науки.

Радянська гендерна політика 1920–1930-х років мала суперечливий характер: попри офіційне проголошення рівності між чоловіками та жінками, реформи були підпорядковані економічним потребам індустріалізації (Міллет, 1998: 280). Жінок залучали до виробництва не заради їхньої свободи, а для потреб держави. Водночас концепція «вільного кохання», яку пропагувала Олександра Коллонтай, призвела до соціальної нестабільності, що згодом спричинило «Сталінський поворот» – повернення до консервативної сімейної політики.

Література української діаспори 1940-х років розвивалася під впливом травматичних подій: Другої світової війни, Голодомору, репресій. Як зауважує С. Луцій, мистецтво для діаспори стало «консолідуючим чинником, засобом національної самопрезентації українства» (Луцій, 2023: 58). У творах письменників-емігрантів чітко простежується прагнення зберегти традиційні цінності та національну ідентичність.

Творчість Олени Звичайної досліджували В. Кривчун, С. Ленська, В. Конєв та В. Супрун. Зокрема, С. Ленська розглядає антитоталітарне спрямування повісті (Ленська, 2021: 51), В. Конєв аналізує мотив божевілля, а В. Супрун досліджує фемінний нонконформізм до совєтської моделі кохання (Супрун, 2019: 67). Проте комплексний аналіз гендерних ролей у творі і механізмів їхнього конструювання ще не здійснювався.

Теоретичну основу дослідження становлять праці з гендерної історії (Міллет, 1998), соціальної історії радянського суспільства (Goldman, 1993) та концепція гегемонної маскулінності Рейвен Коннелл (Коннелл, 2005: 4), яка визначає маскулінність як «конфігурацію гендерної практики», що забезпечує чоловіче домінування, але вимагає постійного підтвердження.

Мета статті – проаналізувати художні механізми конструювання гендерних ролей у повісті «Селянська санаторія» та визначити, як авторка використовує опозицію між українським націоналізмом та радянською ідеологією для оцінки персонажів.

Виклад основного матеріалу. Жіночі образи у повісті утворюють чітку систему: Уляна, Олена Петрівна та Зіна уособлюють українську ідентичність, моральну чистоту й традиційні цінності, тоді як Роза та «дама з камеліями» репрезентують радянську модель поведінки, що позбавляє жінку духовності.

Центральна героїня Уляна постає носієм авторської ідеології – двадцятичотирирічна донька вчителя, розумна, стримана й послідовна (Звичайна, 1952: 111). Її автобіографічні паралелі з авторкою очевидні: і чоловік Звичайної, і чоловік Уляни були засуджені як «вороги народу», обидві пережили втрату дитини (Кривчун, 2024: 569). Це зумовлює глибину емоційного підтексту: Уляна стає не просто образом, а моральним ідеалом «української жінки», протиставленим радянській «новій жінці». Образ Олени Петрівни Безрідної складніший: «член партії з 1917 року», колишня активістка, яка поширювала заборонену літературу (Звичайна, 1952: 88), вона згодом переживає глибоке розчарування: «Мою відданість ідеалам соціальної справедливості використано для... поневолення українського народу» (Звичайна, 1952: 164). Її особиста драма відображає злам ілюзій цілого покоління. Авторка не засуджує героїню, а співчуває їй, розмежовуючи людську помилку й руйнівну ідеологію (Ленська, 2021: 51). Прізвище «Безрідна», як підкреслює В. Конев, символізує втрату національного коріння під тиском більшовицької доктрини (Конев, 2024: 70).

Зіна, шістнадцятирічна дівчина з мішаної родини – «тато її – росіянин, а мама – українка» (Звичайна, 1952: 30), – уособлює покоління, що стоїть перед вибором між двома світоглядними системами. Під впливом Уляни й Олени Петрівни вона обирає українську мову, усвідомлюючи себе частиною нації. Таким чином, Звичайна вибудовує ієрархію жіночих образів від досвідченої ідеалістки до молодої спадкоємиці національних ідей.

На протилежному полюсі опиняються Роза й «дама з камеліями» – персонажі, позбавлені внутрішньої глибини. Роза – «комсомолка-переросток», яку не приймають до партії «через політичну неосвіченість» (Звичайна, 1952: 19), а «дама з камеліями» «бігає щоночі на побачення» (Звичайна, 1952: 18). Вони живуть заради зовнішнього ефекту, що для авторки є синонімом духовної деградації. Зовнішність у творі виступає важливим моральним кодом. Якщо Роза «так захоплена косметичною операцією, що не бачить нічого» (Звичайна, 1952: 27), то Уляна читає Вайльда. Частушка Зіни про «даму з камеліями» («На губах – Теже... А целовать где же?») (Звичайна, 1952: 28) висміює культ косметики, а зауваження Уляни про «криваві кігті вампіра» (Звичайна, 1952: 131)

підкреслює протиставлення духовного й тілесного. Так само й одяг стає етичним знаком: «дама з камеліями» у «ризиковано-великих декольте» (Звичайна, 1952: 18). контрастує зі скромною Уляною (Звичайна, 1952: 54). Саме прізвисько персонажа – алюзія до роману Дюма-сина – підсилює її пародійність. Практики бажання в повісті мають оціночну функцію. «Даму з камеліями» критикують за численні зв'язки, Олена Петрівна картає себе за «політичний союз» (Супрун, 2019: 66), а Уляна уособлює любов, вищу за обставини. Її слова «Ця порада – не для мене» (Звичайна, 1952: 211) виражають спротив системі, що, за спостереженням В. Супрун, руйнує советську модель кохання як «симулякр колективної відданості» (Супрун, 2019: 67).

Мова у творі – основний маркер національної свідомості. Українська об'єднує позитивних персонажів, тоді як російська асоціюється з відчуженням. Олена Петрівна пропонує «говорити в палаті виключно по-українському» (Звичайна, 1952: 32), Зіна свідомо переходить на українську (Звичайна, 1952: 30), а російське «Ви ж панімаєте!» Рози звучить комічно й знецінено.

Ідеологічний вимір завершує систему персонажів. Більшовизм у повісті постає як сила, що руйнує людські долі: Олена Петрівна втрачає родину й здоров'я (Звичайна, 1952: 92), а Уляна переживає заслання чоловіка та хворобу (Звичайна, 1952: 211), проте не зраджує переконань. Її стійкість контрастує з деградацією радянських типів. Єдиною альтернативою цьому світові авторка бачить український націоналізм – «порятунок у здійсненні ідеалів Незалежної Української Держави» (Звичайна, 1952: 165). Повернення Олени Петрівни до цих цінностей трактується як акт очищення, а її доля – як застереження майбутнім поколінням.

Чоловічі постаті виконують допоміжну роль, що вказує на кризу традиційної маскулінності. Доктор Підгаєцький – гуманний, освічений лікар із Київського університету, що володіє кількома мовами й підтримує антибільшовицькі погляди (Звичайна, 1952: 194, 24, 187). Протиставлений йому чоловік Олени Петрівни – безіменний кар'єрист (Звичайна, 1952: 93). Її батько, земський фельшер і прихильник УНР (Звичайна, 1952: 85, 98), символізує зв'язок поколінь і моральну сталість. Відсутність імен у більшості чоловіків підкреслює руйнування патріархальної ідентичності під впливом радянських реформ. Зовнішність чоловіків, на відміну від жіночої, не має морального значення: і доктор, і партійний функціонер описані подібно (Звичайна, 1952: 67, 139), але виконують протилежні функції – «рятівника» й «руйнівника». Криза маскулінності поглиблюється у сцені Голодомору: «батько... просить хоч крихітку хліба», тоді як мати «годує» дитину з висх-

лих грудей (Звичайна, 1952: 9). Цей епізод виразно демонструє перевертання гендерних ролей: чоловік утрачає роль захисника, а жінка — остання, хто бореться за життя. Таке протиставлення підсумовує головну ідею твору — моральна сила нації зберігається саме у жінках.

Висновки і перспективи досліджень. У повісті Олени Звичайної гендерні ролі вибудовуються через систему опозицій: українське/радянське, традиційне/революційне, моральне/аморальне. Жіночі образи визначаються зовнішністю, поведінковими практиками, мовою та ідеологією. Позитивні героїні втілюють скромність, відданість і українську ідентичність; негативні — поверховість і радянську знеособленість. Уляна постає як ідеал української жінки, Олена Петрівна — як уособлення покоління, що втратило себе через віру в більшовизм, Зіна — як символ відновленої національної свідомості. Менш опрацьовані чоловічі постаті засвідчують кризу маскулінності й зміщення акценту на жіночий суб'єкт — носія пам'яті та моральної стійкості. «Селянська санаторія» постає художнім маніфестом діаспорних цінностей і альтернативою радянській моделі гендеру, що ґрунтується на переосмисленні традиційних українських ідеалів.

Подальші студії можуть розкрити порівняльні аспекти гендерних моделей у прозі інших письменниць діаспори та актуалізувати повість у сучасному літературознавстві.

Список використаних джерел

- Звичайна О. Селянська санаторія. Вінніпег: Тризуб, 1952. 218 с.
- Конев В. В. Мотив божевілля в повісті О. Звичайної «Селянська санаторія». *Українська література в просторі культури і цивілізації*. 2024. С. 70–72.
- Коннелл Р. На захист маскулінності. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 27. С. 49–70.
- Кривчун В. Г. Вигнанка слова: письменниця еміграційної літератури радянської доби Олена Звичайна. *The 5th International scientific and practical conference «Scientific research: modern challenges and future prospects»* (December 16–18, 2024). MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. С. 568–571.
- Леньська С. В. Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної «Селянська санаторія». *Академічні студії*. Серія «Гуманітарні науки». 2021. № 3. С. 48–54.
- Луцій С. І. Культура української діаспори як засіб самопрезентації, збереження національної солідарності та національної ідентичності. *Українська література історичний досвід і перспективи*. 2023. С. 58–73.
- Мілет К. Сексуальна політика / Кейт Мілет ; пер. з англ. Київ: Основи, 1998. 619 с.
- Супрун В. М. Фемінний нонконформізм до советської моделі кохання в жіночій прозі української діаспори. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 66. С. 66–68.
- Goldman Wendy, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. New York, 1993. 350 p.

References

- Goldman Wendy, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. New York, 1993. 350 r.
- Zvychainsa O. Selianska sanatoriia. Vinnipeg: Tryzub, 1952. 218 s.
- Koniev V. V. Motyv bozhvillia v povisti O. Zvychainsoi «Selianska sanatoriia». *Ukrainska literatura v prostori kultury i tsyvilizatsii*. 2024. S. 70–72.
- Konnell R. Na zakhyst maskulinnosti. *Nezalezhnyi kulturolohichni chasopys «Yi»*. 2003. № 27. S. 49–70.
- Kryvchun V. H. Vyhnanka slova: pismennytsia emihratsiinoi literatury radianskoi doby Olena Zvychainsa. The 5th International scientific and practical conference «Scientific research: modern challenges and future prospects» (December 16–18, 2024). MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. S. 568–571.
- Lenska S. V. Antytotalitarne spriamuvannia povisti Oleny Zvychainsoi «Selianska sanatoriia». *Akademichni studii. Seriya «Humanitarni nauky»*. 2021. № 3. S. 48–54.
- Lushchii S. I. Kultura ukrainskoi diaspori yak zasib samoprezentatsii, zberezhennia natsionalnoi solidarnosti ta natsionalnoi identychnosti. *Ukrainska literatura istorychnyi dosvid i perspektivy*. 2023. S. 58–73.
- Milet K. Seksualna polityka / Keit Milet ; per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 1998. 619 s.
- Suprun V. M. Feminni nonkonformizm do sovietskoi modeli kokhannia v zhinochii prozi ukrainskoi diaspori. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2019. № 66. S. 66–68.

GENDER ROLES AND IDEOLOGICAL MODELS IN OLENA ZVYCHAYNA'S NOVEL “SELIANSKA SANATORIYA”

Anastasia Myronenko, fourth-year student (bachelor's degree) majoring in «Philology» at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture, and Arts of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

The article analyzes the artistic reflection of gender roles and ideological models in Olena Zvychainsa's novel “The Peasant Sanatorium.” It examines the mechanisms of constructing female and male images through the prism of the confrontation between Ukrainian nationalism and Soviet ideology. Particular attention is paid to the analysis of the means of character creation (appearance, language, practices of desire) and their connection with the author's ideological position. A binary opposition between traditional Ukrainian values and the Soviet model of the “new woman” is revealed, which determines the system of values in the work.

Keywords: Olena Zvychainsa, “The Peasant Sanatorium”, gender roles, ideology, female images, masculinity, Ukrainian diaspora prose.